

УДК 373.211.24:78

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

В. Бондаренко

У статті висвітлено теоретичні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у педагогічному процесі вищого навчального закладу, а саме: системний, цілісний та синергетичний підходи, принципи та закономірності формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій. Проаналізовано основні теоретичні положення, на яких ґрунтується система формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій та які забезпечують її ефективність.

Ключові слова: професійний імідж, майбутній вчитель технологій, системний підхід, цілісний підхід, синергетичний підхід, принцип, закономірність, формування професійного іміджу

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS' PROFESSIONAL IMAGE FORMATION

V. Bondarenko

***Summary.** The article is devoted to the theoretical bases of professional image formation of future technology teachers in higher educational institutions, namely systemic, holistic and synergistic approaches, principles and regularities of professional image formation. The systemic approach is based on the premise that the specific complex object (system) is not limited to the features of elements that constitute it, and related primarily to the nature of interaction between the elements. Pedagogical system of professional image formation of future technology teachers is a dynamic system, the relationship between its components is constantly changing. The system forming factor of this system is its purpose, i.e. creating a positive professional image of future teachers.*

The synergetic approach is based on dominance of self-education, self-organization, learner autonomy, which implies influence on the subject that encourages their activity with the aim of their self-improvement and self-actualization in the process of cooperation with others.

The holistic approach to professional image formation of future technology teachers in the educational process of higher

educational implies that the professional image of a future technology teacher is not a mechanical sum of its elements, but represents an integral unity. Creating a professional image of future technology teachers takes place in the holistic educational process of the university, which is characterized by unity and harmonious interaction of all its components.

Building the future technology teachers' professional image is a multifaceted process which should be based on the following principles that reflect regularities of its formation, as well as adherence to which will ensure the efficiency of creating a positive professional image of future technology teachers: principle of the primacy of value orientations, principle of image harmony, principle of correspondence between a person's image and his/her nature, principle of emphasizing the individuality of the image carrier, principle of personal internal freedom, principle of reliance on self-improvement, principle of continuous support of one's positive image.

Keywords: *professional image, future technology teachers, systemic approach, holistic approach, synergetic approach, principles, regularities, professional image formation.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства роль професійного іміджу та іміджевої компетентності фахівців значно зросла. Мотивація діяльності людини, її самооцінка залежать не тільки від матеріальних результатів діяльності, але й від того, яке місце займає його професія в соціальній ієрархії, від сприйняття її в суспільстві. Позитивний професійний імідж стає необхідною складовою конкурентоздатності будь-якого фахівця. Формування професійного іміджу фахівця може бути ефективним тільки у тому випадку, коли воно ґрунтується на розумінні закономірностей та принципів сприйняття іміджу та його створення у свідомості його реципієнтів.

Професійний імідж майбутнього фахівця – це явище, яким можна керувати. Керованість іміджу передбачає розуміння закономірностей його функціонування та формування, зумовлює необхідність спеціальної діяльності з його проектування, діагностики, формування та корекції. Імідж вчителя має свої особливості, які потрібно враховувати при плануванні діяльності з його формування. Одна з таких особливостей – відсутність професійної допомоги іміджмейкерів. Все це зумовлює необхідність розуміння майбутніми викладачами важливості позитивного професійного іміджу та спеціальні знання та вміння щодо його формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. В педагогічній науці з'являється все більше робіт з питань, пов'язаних з формуванням іміджу, оскільки в педагогічному розумінні поняття імідж тісно переплітається з проблемами виховання, навчання, формування гармонійно розвиненої особистості, а також особистісного і професійного самовдосконалення. Дослідженню проблем формування професійного іміджу свої роботи присвятили Ю. Андреева, А. Бірюкова, В. Жебіт, М. Єлагін, О. Ємельянова, Н. Тарасенко та ін. Найчастіше дослідники аналізують сутність, складові професійного іміджу менеджерів, бізнесменів та політиків, надаючи рекомендації з його формування. Останнім часом з'являються роботи, присвячені формуванню професійного іміджу фахівців різних галузей, як-от: психологів (В. Бозаджигєв), фахівців у галузі реклами (О. Медведєва), менеджерів зі зв'язків з громадськістю (О. Воронцова), військових фахівців (М. Єлагін), керівників (Т. Скрипаченко, С. Яндарова), співробітників правоохоронних органів (В. Пауков), майбутніх менеджерів у галузі державного та муніципального управління (М. Гусєва), лікарів (І. Пасечник), соціальних працівників (К. Атаманська, В. Байлук, О. Ковтунова, Г. Неустроева) та ін. Професійний імідж фахівців педагогічної галузі досліджували Л. Іноземцева, А. Калюжний, Л. Качалова, О. Ковальова, В. Купцова, І. Размолдчикова, М. Сперанська-Скарга, Н. Тарасенко, О. Ткаченко, В. Черепанова, О. Щербакова, С. Якушева та ін.

Проблеми формування професійного іміджу педагогів досить широко висвітлені у наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Втім, питання формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій майже зовсім залишилися поза увагою ґрунтовних педагогічних досліджень.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними методологічними засадами роботи з формування професійного іміджу майбутнього вчителя технології є системний, синергетичний та цілісний підходи.

Системний підхід виходить з того положення, що специфіка складного об'єкту (системи) не вичерпується особливостями елементів, що її складають, а пов'язана передусім із характером взаємодії між елементами. Педагогічна система формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій – це динамічна система, відношення між компонентами якої постійно змінюються. Системоутворювальним фактором такої системи є його мета, а саме – створення позитивного професійного іміджу майбутніх вчителів. В аспекті досліджуваної проблеми формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій значущими в методологічному відношенні ми вважаємо наступні положення, виділені С. Архангельським [2], Л. Василенко та В. Тюхтіним [8], Т. Ільською [4], А. Кузнецовою [5], Н. Кузьміною [6], О. Сидоркіним [7]:

Система – це цілісне утворення; вона складається з елементів, частин, що знаходяться в нерозривному зв'язку між собою, створюючи цим самим її структуру як ціле.

Система як ціле характеризується своїми функціями, через які вона входить до більш складних систем. породжує ці функції структура, яка обумовлює як функції системи в цілому, так і функції її частин та елементів.

Виникнення системи зумовлено певними потребами суспільства, які вона повинна задовольнити.

Соціальні системи, зокрема педагогічні, характеризуються доцільністю, тобто прагненням до досягнення цілей.

Діяльність педагогічної системи підпорядкована певним цілям і контролюється, виходячи із них.

Носіями цілей є всі компоненти педагогічної системи; головними носіями цілей є керівники систем, педагоги та учні.

Системі притаманна ієрархічність будови, яка залежить від ступеня взаємозв'язку її частин і елементів.

У системі розрізняють процеси функціонування і розвитку. Процеси функціонування відображають структуру стану, процеси розвитку – динамічну структуру.

У процесі розвитку системи у співвідношенні зворотності (циклічності) і незворотності провідна роль належить незворотності.

У співвідношенні кількісних і якісних змін визначальну роль відіграють якісні.

Розвиватися можуть не цілі об'єкти як такі, а їх окремі підсистеми.

Результати педагогічної системи суттєво в цілому легше передбачити, ніж окремий педагогічний момент її функціонування.

Особистісний фактор суттєво впливає на характер навчально-виховної діяльності та її результати.

Реакція окремого учня на педагогічний вплив залежить від характеру розумових процесів і не може бути точно передбачуваною, але програмувати її можна.

За С. Гончаренком, в педагогічному процесі явно проявляються взаємодії, які вивчаються синергетикою з її ключовим положенням про відкритий характер будь-якої із соціальних систем – сучасною теорією спільної дії. Залежно від ступеню своєї відкритості системи взаємодіють між собою, причому у формі не лише боротьби протилежностей, яка раніше вважалася єдиним способом розвитку, а й співробітництва [3, с. 77].

Педагогічна синергетика, на думку В. Андрєєва, дає можливість по-новому підійти до розробки проблем розвитку педагогічних систем, розглядаючи їх, насамперед, з позиції «відкритості», співтворчості та орієнтації на саморозвиток. Процес самоорганізації являє собою мимовільне виникнення, відносно стійке існування у відкритих нерівнозначних системах нових структур.

У контексті досліджуваної проблеми формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій суттєвим положенням є те, що синергетика виходить із принципу еволюціонування навколишнього світу за нелінійними законами, що виражається в багатоваріантності та альтернативності вибору. У системі освіти багатоваріантність означає створення в освітньому середовищі умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу індивідуального руху до успіху, стимулювання самостійності вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного та самостійного шляху. Більш конкретно такий вибір полягає в можливості визначати індивідуальну траєкторію освіти, темпу навчання; досягати різного рівня освіченості, вибирати тип навчальних закладів, навчальні дисципліни та викладачів, форми і методи навчання, індивідуальні засоби і методики, творчі завдання тощо.

Синергетичний підхід ґрунтується на домінуванні в освітній діяльності самоосвіти, самоорганізації, самоврядування і полягає у впливі на суб'єкт, що стимулює та спонукає до дії з метою його саморозкриття і самовдосконалення, самоактуалізації в процесі співпраці з іншими людьми і з самим собою.

За С. Гончаренком, будь-якій відкритій системі, в тому числі педагогічній, не можна нав'язувати спосіб поведінки або розвитку, але можна вибирати і стимулювати один із закладених в конкретних умовах варіантів, розраховуючи не стільки на кібернетичний (управлінський), скільки на синергетичний (самокерований) процес, на впливи, що співпадають з можливим варіантом розвитку впливу. Синергетична концепція освіти передбачає перехід від закритої (замкненої всередині установи) до відкритої (доступної для впливів суспільства) системи освіти. Такий підхід здатний перетворити освіту зі способу навчання людини в засіб формування адекватної цьому суспільству творчої особистості, яка володіє синергетикою для подальшого зростання і самовдосконалення [3, с. 77].

Узагальнюючи наукові напрацювання вчених-теоретиків, що розробляють засади синергетичного підходу в педагогіці, можна виділити ті положення, які є актуальними в аспекті досліджуваної проблеми формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій:

– Функціонування та розвиток педагогічних систем мають плануватися з урахуванням механізмів самоорганізації та саморозвитку та здатності систем взаємодіяти з навколишнім середовищем.

– Кожен суб'єкт педагогічного процесу (учень, студент, педагог) є окремою підсистемою, що саморозвивається, здійснює перехід від розвитку до саморозвитку.

– Для життєдіяльності саморегулювальних систем важливе значення мають не тільки стійкість і необхідність, але й нестійкість і випадковість. Процес самоорганізації відбувається в результаті взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості. Перехід до нової системи і розвиток в цілому неможливі без ліквідації рівноваги, стійкості й однорідності.

– Синергетично організованій системі не можна нав'язувати те, що вступає в протиріччя з внутрішнім її змістом і логікою розгортання її внутрішніх процесів. Ефективне управління системою можливе за усвідомлення тенденцій її розвитку і впливу на систему та її компоненти, у процесі якого зовнішній вплив гармонійно узгоджується з внутрішніми властивостями системи.

Система формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу ґрунтується на засадах цілісного підходу, де ціле підпорядковує собі елементи. Потяг до цілісності є природним для людини, оскільки вона завжди прагне гармонії цілого. Беззаперечним в психології вважається постулат про те, що сприйняття характеризується цілісністю, із чого логічно випливають дві взаємопов'язані закономірності: по-перше, існує тенденція до заповнення прогалів та об'єднання елементів в ціле, по-друге, незалежність утвореної цілісності від якості елементів. Прагнучи гармонії цілого, людина викликає компоненти, яких бракує, завдяки уяві. Із цього випливає, що імідж є цілісним поняттям, і, не маючи інформації про ті чи інші якості суб'єкту іміджу, реципієнт іміджу компенсує недоотримане через органи відчуття завдяки уяві та доповнює імідж, базуючись на стереотипах.

Цілісний підхід до формування професійного іміджу майбутніх вчителів технологій у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу передбачає врахування наступних положень:

– цілісність особистості – це динамічна структура, що проходить етапи становлення, набуваючи нових властивостей та досягаючи нових рівнів;

– професійний імідж викладача технологій – це цілісний образ, в якому жодна зі складових його не може бути виключена або проігнорована в процесі його аналізу та формування;

– професійний імідж майбутнього викладача технологій не є механічною сумою елементів його структури, а являє собою інтегральну єдність;

– вплив на один елемент професійного іміджу майбутнього викладача технологій призводить до зміни інших елементів через системні взаємозв'язки;

– процес формування професійного іміджу майбутнього вчителя технологій охоплює всі види цілісної педагогічної діяльності викладача: цілепокладання, проектування, планування, організацію, зміст, навчально-виховну, пошукову діяльність та управління нею, діагностику та корекцію;

– формування професійного іміджу майбутніх вчителів технологій відбувається в цілісному навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, якому властива єдність і гармонійна взаємодія всіх його компонентів, де студент протягом свого навчання в університеті залучається до різноманітних видів діяльності й стає суб'єктом цілої низки взаємовідносин, кожен елемент яких має вплив на формування його професійного іміджу;

– педагогічний процес вищого педагогічного навчального закладу характеризується цілісністю, що виявляється як у змісті, так і в організації педагогічного процесу. В аспекті змісту цілісність педагогічного процесу забезпечується взаємозв'язком теоретичних знань, практичних умінь та навичок і досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу. Щодо організації педагогічного процесу вищого навчального закладу, то він набуває цілісності завдяки єдності та взаємозв'язку навчального та виховного процесів, позанавчальної діяльності, науково-дослідної роботи студентів, педагогічної взаємодії, особистісної взаємодії, процесів самоосвіти й самовиховання.

Організаційна цілісність процесу формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій реалізується через єдність процесів розробки змісту відповідної педагогічної технології викладачем, комплексу методів та прийомів її реалізації, процесів ділової та міжособистісної взаємодії викладача та студентів, процесу самоосвіти та самовиховання студентів.

Створення позитивного іміджу майбутніх вчителів технологій – це багатогранний процес, який, на нашу думку, має ґрунтуватися на наступних принципах, що відображають закономірності формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій, а також дотримання яких забезпечить ефективність процесу: принцип первинності ціннісних орієнтацій, принцип гармонійності іміджу, принцип природовідповідності, принцип акцентування індивідуальності носія іміджу, принцип внутрішньої свободи особистості, принцип опори на саморозвиток особистості, принцип безперервної підтримки позитивного іміджу, принцип індивідуалізації.

Принцип первинності ціннісних орієнтацій, на нашу думку, – найважливіший принцип формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій. Ціннісні орієнтації відіграють головну роль в

регуляції соціальної поведінки людини, включаючи Я-концепцію особистості, її установки, мотиви, інтереси і навіть «сєнс життя». Принцип первинності ціннісних орієнтацій означає, що в основі професійного іміджу вчителя лежать його моральні та професійно значущі якості. Будуючи професійний імідж майбутнього вчителя технологій, важливо, насамперед, формувати систему цінностей особистості, на основі яких молода людина більш свідомо, вільно, упевнено та самостійно буде планувати власний професійний імідж.

Принцип гармонійності іміджу передбачає, що зовнішні атрибути іміджу співвідносяться із внутрішнім світом особистості, тобто через зовнішність людина може виразити свій статус, свою Я-концепцію, свої цінності тощо, а також відповідність елементів іміджу один одному. Головна умова ефективності використання зовнішніх атрибутів іміджу – їхня відповідність внутрішнім відчуттям особистості. Принцип гармонійності також вимагає збалансованості всіх компонентів професійного іміджу та відповідності елементів іміджу віку та статусу його носія, ситуації, а також постійної його корекції відповідно до змін у різних сферах життя особистості.

Щирість може бути забезпечена лише за умови гармонії іміджу із внутрішнім світом особистості, тому ще одним принципом створення іміджу ми вважаємо принцип природовідповідності іміджу. Задля реалізації цього принципу майбутній учитель має якомога краще та глибше пізнати себе та в процесі формування свого іміджу зробити акцент на своїх сильних сторонах та мінімізувати демонстрацію небажаних характеристик. Усі педагогічні засоби технології формування професійного іміджу майбутніх вчителів технологій мають ураховувати природний процес розвитку особистості та будуватися на засадах індивідуального та особистісного підходів.

З принципом природовідповідності тісно пов'язаний принцип акцентування індивідуальності носія іміджу, у відповідності з яким формувати професійний імідж особистості потрібно, виходячи з дистинктивних розбіжностей між людьми. Це допоможе зробити імідж більш яскравим та незабутнім. Однак потрібно уникати штучного пошуку таких розбіжностей; акцент краще зробити на найяскравіших якостях особистості, що потребує глибокого пізнання кожним студентом своїх психічних властивостей.

З попереднім принципом логічно пов'язаний принцип внутрішньої свободи особистості, оскільки якщо діяльність нав'язана ззовні, то вона не буде спонукати до розвитку. Формування свого позитивного іміджу – це творчий процес, в якому особистість має створити новий продукт – свій імідж. Активізація творчого потенціалу можлива лише за умови виховання внутрішньо вільної та самостійної особистості.

Одним із принципів формування професійного іміджу майбутніх вчителів технологій є принцип опори на саморозвиток особистості. Щоб створити щось нове, людина має провести певну внутрішню роботу, яка може виявитися досить складною: змінити установки, відмовитися від стереотипів у поведінці та мисленні, провести напружену інтелектуальну роботу, засвоїти нові знання, виявити якості, що не були дотепер властивими особистості. Результатом такої роботи є поява нового продукту та створення нового в особистісній сфері.

Згідно з думкою К. Абульханової-Славської, «справжнє джерело розвитку особистості розкривається через діалектику перетворення її можливостей у дійсність через діяльність. Людина стверджує, реалізує в діях свої індивідуальні відношення та значення (всупереч ним або у відповідності), однак не тому, що їй це корисно» [1, с. 233]. Результатом системи роботи з формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій має стати не просто підвищення рівня сформованості відповідного іміджу, а й стійка потреба особистості у самовдосконаленні та саморозвитку, яка набуває властивості саморуку.

Принцип безперервної підтримки позитивного іміджу передбачає, що неможливо побудувати свій імідж раз і назавжди, особливо якщо це стосується такої мінливої сфери як освіта, що постійно оновлюється, розвивається, та такої вимогливої аудиторії реципієнтів іміджу як школярі, що, проходячи через різні етапи свого розвитку, зазнають змін характеру, цінностей, авторитетів тощо. Ззовні підтримка іміджу може виглядати як утримання його в незмінному стані, насправді реалізація цього принципу передбачає величезну роботу із самовдосконалення. Робота з підтримки свого професійного іміджу має бути безперервною, особливо в аспекті його професійного компоненту, оскільки професійна майстерність педагога зростає із досвідом роботи, відповідно, змінюється стиль його спілкування зі школярами, з колегами, з батьками, удосконалюється методика його роботи, зростає він сам як особистість, змінюється вік, зовнішність, соціальний статус, а також змінюються та зростають вимоги суспільства та держави до якості освіти тощо.

Процес формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій ґрунтується на наступних закономірностях:

- Професійний імідж учителя технологій – це цілісне багатоаспектне явище зі складною структурою, урахування якої уможливорює формування цілісного іміджу.
- Цілісність іміджу – основна характеристика ефективності та дієвості іміджу.
- Процес формування професійного іміджу носить цілеспрямований, цілісний характер.

– Формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій детерміноване зовнішніми (соціально-політичними, соціально-економічними умовами, професійними вимогами до вчителя технологій) і внутрішніми факторами, пов'язаними з особистісними характеристиками носія іміджу (потребами, мотивами, здібностями, індивідуальними психічними властивостями особистості).

– Ефективність формування професійного іміджу залежить від мотивації студента – майбутнього вчителя технологій.

– Специфіка роботи вчителя не передбачає залучення фахівців зі створення його іміджу, тому позитивний професійний імідж майбутнього вчителя технологій може сформувати лише сам носій іміджу за допомогою наполегливої роботи над собою.

– У формуванні професійного іміджу вчителя надзвичайно важливим є перше враження.

– Урахування вікових особливостей студентів та специфіки їхньої майбутньої професії визначає комплекс педагогічних засобів формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій.

– Формування професійного іміджу неможливе без оволодіння прийомами самопізнання та рефлексії.

– Професійний імідж майбутнього вчителя технологій формується у цілісному педагогічному процесі ВНЗ.

– Професійний імідж потребує постійної роботи з його створення та підтримки через змінюваність зовнішніх обставин та внутрішніх чинників.

– Оскільки вчитель взаємодіє з реципієнтами свого іміджу увесь свій робочий час, а не періодично, як політики або телеведучі, його імідж має бути максимально природним та гармонійним, щоб учитель міг поводитися природно, не відчував штучності іміджу, а реципієнти, у свою чергу, не сприймали його як суперечливий.

– Імідж учителя технологій не повинен бути самоціллю, він покликаний бути допоміжним фактором впливу на учасників педагогічної взаємодії.

– У педагогічному процесі дуже часто виникають непередбачувані та нестандартні ситуації, реакція вчителя на які може мимоволі зруйнувати його імідж, що викликає необхідність безперервного самомоніторингу з боку вчителя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що ефективність формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів досягається шляхом науково обґрунтованої реалізації цілісної педагогічної технології формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій, що ґрунтується на засадах системного, цілісного та синергетичного підходів, а також принципах формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій, та передбачає постійний моніторинг реалізації цих підходів та принципів.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Архангельский С. И. Некоторые методологические вопросы введения в теорию обучения высшей школы // Вопросы повышения эффективности теоретических исследований в педагогической науке. В 2-х ч. - Ч. II. - М., 1976. - 218 с. - С.15-41.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
4. Имидж женщины-лидера: Коллективная монография. - Иваново: Издательский центр "Юнона", 1998. - 95 с.
5. Кузнецова А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике: Монография. - Хабаровск: Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.
6. Кузьмина Н. В. Системный подход в педагогических исследованиях // Методология педагогических исследований / ред. А. И. Пискунов, Г. В. Воробьев. - М.: НИИ ОП АПН СССР, 1980. - 165 с. - С.82-117.
7. Методология системного подхода в педагогике. / А. М. Сидоркин. – М.: НИИОП АПН СССР, 1969. Вып. 3 (33) .– 56 с.
8. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем [Текст] / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.